

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen
Tjänsteskrivelse till kulturnämnden

Datum:
2024-11-05

Diarienummer:
KTN-2024-00637

Handläggare:
Ella Tuononen

Granskningsyttrande över detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka Uppsala C–Mungatan

Förslag till beslut

Kulturnämnden beslutar

1. **att** till plan- och byggnadsnämnden avge upprättat granskningsyttrande avseende detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka Uppsala C–Mungatan.

Ärendet

Kulturnämnden har möjlighet att lämna synpunkter på detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka Uppsala C–Mungatan i granskningskede 29 oktober–28 november 2024.

Beredning

Ärendet har beretts av avdelningen Uppsala konst och kulturarv inom kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen.

Föredragning

Detaljplanen syftar till att möjliggöra ett nytt kapacitetsstarkt kollektivtrafikstråk i form av spårväg alternativt snabbbussystemet Bus Rapid Transit (BRT). Delsträcka Uppsala C–Mungatan sträcker sig från Uppsala centralstation via Bäverns gränd, Islandsbron och Mungatan fram till korsningen med Sjukhusvägen. Planområdet består av befintlig gatumark samt delar av stationsområdet.

Detaljplanen syftar till att reglera hela gaturummets utbredning i förhållande till befintlig och framtida bebyggelse samt att möjliggöra de anläggningar som krävs för

att möjliggöra spårväg eller BRT. Vid Uppsala C ska detaljplanen möjliggöra ett kollektivtrafiktorg med plats för en ändhållplats och passager för gående och cyklister. Detaljplanen syftar även till att säkra planområdets höga kulturmiljövärden.

Kollektivtrafikstråket handläggs i flera detaljplaner. Delsträckan ingick vid förra granskningen i detaljplanen för delsträcka A–C, men har nu brutits ut. Detaljplanen var föremål för samråd den 9 april–22 maj 2021. Detaljplanen var på granskning den 8 juni–11 augusti 2023. Kulturnämnden yttrade sig vid båda tillfällena. Flera av de synpunkter som kulturnämnden framförde vid första granskningen berör inte aktuell detaljplan.

Nedan ges en sammanfattning av ärendet och sedan följer en sammanfattning av kulturnämndens synpunkter avseende delsträcka C vid tidigare granskning samt stadsbyggnadsförvaltningens svar. Inför granskning 2 har detaljplanen uppdaterats. De viktigaste förändringarna som berör kulturarv sammanfattas i tjänsteskrivelsen.

I tjänsteskrivelsen sammanfattas detaljplanens huvuddrag. Handlingarna plankarta, planbeskrivning och miljökonsekvensanalys är bilagda tjänsteskrivelsen. För mer information om detaljplanen hänvisas till denna webbsida:

<https://www.uppsala.se/bygga-och-bo/samhallsbyggnad-och-planering/detaljplaner-program-och-omradesbestammelser/hitta-detaljplaner-och-omradesbestammelser/2024/kapacitetsstark-kollektivtrafik-delstracka-uppsala-c-munkgatan/#granskning>

Kulturarv inom planområdet

Detaljplanen berör kulturarv längs sträckan Uppsala C, Kungsgatan, Bäverns gränd, Islandsbron och Munkgatan. Sträckan präglas av flera värdefulla kulturmiljöer. De beskrivs i planbeskrivningen (Bilaga 3, s. 32–33). Planområdet ligger inom riksintresse för kulturmiljövården (Uppsala stad C40) och inom fornlämningsområdet L1941:2293 (Uppsala stadslager) som är ett område med medeltida kulturlager.

I anslutning till detaljplanearbetet har en kulturhistorisk utredning (Upplandsmuseet 2020) tagits fram. I utredningen preciseras de kulturhistoriskt värdefulla teman som är avläsbara i området genom begreppen *Centralmakten*, *Lärdomsstaden*, *Stadens framväxt och struktur* samt *Från bondby till stadsdel*. De tre första begreppen återfinns också i den fördjupade riksintressebeskrivningen av riksintresset Uppsala stad. Inom respektive tema listas värdefulla byggnader, strukturer och landskapsrum. En sammanfattning av de kulturhistoriska värdena presenteras genom kartbilder (s. 39–40) som visar att de högsta värdena inom delsträcka Uppsala C–Munkgatan finns längs Bäverns gränd, Islandsbron och Munkgatan. Sträckan bedöms ha höga kulturhistoriska värden som är av betydelse för riksintresset för kulturmiljövården, Uppsala stad.

Detaljplanen i granskningsskedet

Sedan första granskningen har detaljplanen reviderats. Den viktigaste förändringen som berör kulturarv är att planbestämmelsen *Ej kontaktledning* på Bäverns gränd har tagits bort. Bestämmelsen syftade till att värna siktlinjen från Bäverns gränd mot slottets södra torn. Anledningen till att bestämmelsen tagits bort är att batteridrivna spårvägar inte längre med säkerhet bedöms vara genomförbara. Kontaktledning för spårväg möjliggörs därmed längs hela sträckan.

För att säkerställa att eventuella kontaktledningsstolpar inte påverkar siktlinjen mot slottets södra torn och riksintresset negativt, reglerar detaljplanen att kontaktledningsstolpar inte får placeras i gatans mitt. Planen har också kompletterats med en bestämmelse som reglerar att kontaktledningsstolpar eller annan

upphängningsanordning ska utformas och placeras med hänsyn till områdets höga kulturmiljövärden.

Sedan första granskningen har planhandlingarna kompletterats med ett antikvariskt yttrande gällande påverkan av eventuella kontaktledningsstolpar på sträckan (se rubriken *Planförslagets konsekvenser för kulturarvet* nedan).

Planförslagets konsekvenser för kulturarvet

Ett genomförande av planen medför en bestående förändring av stadsbilden, och påverkar därmed kulturarvet. Konsekvenserna är beskrivna i följande underlag i planhandlingarna:

- Miljökonsekvensbeskrivning delsträcka Uppsala C–Munkgatan (2024)
- Bedömning av konsekvenser för kulturmiljö (White arkitekter 2024)
- Antikvariskt yttrande. Kontaktledningar i Bäverns gränd och Munkgatan (White arkitekter 2024)

Siktlinjen från Bäverns gränd mot Uppsala slotts södra torn påverkas vid en anläggning av spårväg. Påverkan bedöms bli större om spårvägen anläggs med kontaktledningar och kontaktledningsstolpar, än om den skulle drivas med batteridrift. I det antikvariska yttrandet görs bedömningen att mittplacerade kontaktledningsstolpar i gatan samt stolpar med konsolarm är olämpliga då de medför påverkan på kulturmiljön och riksintresset. Kontaktledningar som fästs i fasader eller som monteras på kontaktledningsstolpar i gatans ytterkanter bedöms acceptabla ur kulturmiljösynpunkt. Med kontaktledningar på fasader störs inte siktlinjen mot slottet. Med kontaktledningar på sidoplacerade stolpar blir påverkan på vyn mot slottet liten eftersom den centrala mittlinjen fredas. I yttrandet förespråkas infästningar i fasader eftersom det medför färre nya objekt i stadsbilden.

I planbeskrivningen görs bedömningen att kollektivtrafikstråket i viss mån kan bidra positivt till kulturmiljön genom att bidra till ett ökat gatuliv och urbanitet. Längs aktuell delsträcka har det tidigare funnits en spårväg. Vidare bedöms att kollektivtrafikstråket kan leda till positiva kumulativa effekter genom minskad biltrafik och att tillgängligheten till stadens kulturmiljöer ökar. Stadsbyggnadsförvaltningen betonar vikten av en medveten gestaltning av stråket så att upplevelsemässiga värden inte går förlorade.

I planbeskrivningen bedöms att planförslaget under förutsättning att den fasta tekniska installationen (till exempel stolpar, kablar, hållplatser och perronger) placeras och utformas med hänsyn till kulturhistoriska värden, medför små till måttligt negativa konsekvenser för kulturmiljön. Några alléträdd längs sträckan kommer behöva tas ner vilket ger en liten negativ påverkan. Sammantaget är bedömningen att detaljplanen får måttliga negativa konsekvenser för kulturmiljön.

Gestaltning och konst

Som underlag för gestaltningen av spårvägen har två gestaltningsprogram som bygger på varandra tagits fram (Mandaworks + Warm in the Winter 2019, White arkitekter 2024). Gestaltningsprogrammet tar sin utgångspunkt i staden, människan och miljön. Utifrån det har tre gestaltningsmål formulerats: stark identitet, goda livsmiljöer och gröna stråk. Gestaltningsprogrammet beskriver spårvägens relation till befintliga miljöer och Uppsalas utvecklingsområden samt hur spårvägen ska upplevas av resenärer, trafikanter och andra i det offentliga rummet.

Målet med gestaltningen är att spårvägen ska upplevas som ett naturligt, välintegrerat inslag i stadsbilden och som ett tillskott till stadsutvecklingen. Gestaltningen ska bidra till stadens utveckling som helhet samtidigt som den tar hänsyn till de lokala förutsättningar som finns inom respektive geografiskt område. Strategierna för gestaltningen utgår både från ett helhetsperspektiv och fem lokala karaktärsområden: *innerstaden, institutionsmiljö, småskaligt bostadsområde, stadsutvecklingsområde* och *naturlandskap*. Helhetsperspektivet ska ta tillvara Uppsalas karaktär och ge kollektivtrafikstråket en igenkänningsbar identitet som följer linjesträckningen genom hela staden. Karaktärsområdena utgår från de olika geografiska områden som spårvägen passerar genom. Verktyg som ska användas för att uppnå gestaltningsmålen är belysning, linjeelement, grönska, konst och hållplatser.

Framtagandet av gestaltningsprogrammet har bland annat skett i dialog med kulturnämndens förvaltning med fokus på den offentliga konsten. Gestaltningsprogrammet lyfter fram att konsten kan bidra till att skapa igenkänning, en stark identitet till spårvägen och stärka lokala karaktärer.

Sedan första granskningen har Uppsala kommun och Region Uppsala beslutat om ett gemensamt konstprogram för spårvägen. Konstprogrammet beskriver ansvar, platser och tematik för konstnärlig gestaltning samt redovisar behov, förutsättningar möjligheter. Investeringar för ny konst kommer göras integrerat i spårvägsanläggningen. Exempel är vid hållplatslägen och intilliggande platsbildningar. Befintlig konst inom och i anslutning till detaljplaneområdet kommer i olika grad att beröras av utvecklingen av kollektivtrafiken. Ansvar för förändrad placering av kommunens befintliga verk ligger hos kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens enhet för offentlig konst i dialog med konstnären/upphovspersonen. Konstverket *Variabel rapport* av Olof Hellström som utgörs av tre smidesräcken på Islandsbron berörs direkt av detaljplanen.

Kulturnämndens tidigare synpunkter

Vid första granskningen (Bilaga 6) bedömde kulturnämnden att detaljplanen medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, och därmed får konsekvenser ur kulturarvshänseende. Kulturnämnden betonade vikten av att kollektivtrafikstråket ska upplevas som ett naturligt, välintegrerat inslag i stadsbilden och som ett tillskott till stadsutvecklingen. Kulturnämnden betonade arbetet med gestaltad livsmiljö i detaljplanen.

Kulturnämnden bedömde att kollektivtrafikstråkets påverkan på kulturarv längs aktuell delsträcka är mindre än längs andra delsträckor. Kulturnämnden ansåg att kollektivtrafikstråket genom att följa befintliga strukturer och vägsträckningar, minskar påverkan på kulturarv. Kulturnämnden bedömde att lägre grader av påverkan på kulturarv längs sträckningen kan kompenseras med en genomarbetad gestaltning, och ställde sig positiv till att gestaltningsprogrammet föreslår olika sätt att anpassa kollektivtrafikstråket till kulturmiljöer längs sträckningen. Ett exempel som var aktuellt vid första granskningen var att kontaktledning längs Bäckens gränd i syfte att värna siktlinjen mot slottets södra torn inte fick vara luftburna.

I sitt yttrande informerade kulturnämnden om det konstprogram för spårvägen som vid tillfället för granskningen togs fram av Uppsala kommun och Region Uppsala. Kulturnämnden framförde att befintlig konst inom och i anslutning till planområdet i olika grad kommer att beröras av utvecklingen av kollektivtrafikstråket, där konstverket *Variabel rapport* på Islandsbron berörs direkt av detaljplanen.

Kulturnämnden betonade vidare att ansvaret för förändrad placering av kommunens offentliga konstverk ligger hos kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens enhet för offentlig konst i dialog med konstnären/upphovspersonen. Kulturnämnden framförde även att kostnader för anpassning eller flytt av befintlig konst bör ingå i spårvägsprojektet.

Slutligen betonade kulturnämnden vikten av kommunikativa insatser för att stärka kulturarvet längs kollektivtrafiksträckningen. Exempel är namngivning av hållplatser, gestaltning och digital förmedling av kulturarv och historia.

Avseende kulturnämndens synpunkter gällande befintlig konst och kommande konstnärlig gestaltning svarar stadsbyggnadsförvaltningen i granskningsutlåtandet att de noterar synpunkterna och jobbar vidare med frågorna tillsammans med kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen och Region Uppsala.

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens bedömning

Ett genomförande av detaljplanen medför en bestående förändring av stadsbilden, och får därmed konsekvenser ur kulturarvshänseende. Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen bedömer att planförslaget efter revidering, har en måttligt negativ påverkan på kulturarv. Påverkan utgörs framför allt av att siktlinjen mot slottets södra torn kan komma att förändras av luftburna kontaktledningarna.

I sitt granskningsyttrande (2023) såg kulturnämnden positivt på hur kollektivtrafikstråket anpassats till kulturmiljöer längs sträckningen, där ett exempel var att siktlinjen från Bäverns gränd mot slottets södra torn värnades genom att planen ej tillät luftburna kontaktledningarna längs sträckan.

Sedan dess har detaljplanen reviderats och den möjliggör nu luftburna kontaktledningarna längs hela sträckan, eftersom batteridrivna spårvägar inte längre med säkerhet bedöms som genomförbara. För att säkerställa att eventuella kontaktledningsstolpar inte påverkar siktlinjen mot slottets södra torn och riksintresset negativt reglerar detaljplanen att kontaktledningsstolpar inte får placeras i gatans mitt. Planen har också kompletterats med en bestämmelse som reglerar att kontaktledningsstolpar eller annan upphängningsanordning ska utformas och placeras med hänsyn till områdets höga kulturmiljövärden.

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen anser att förstahandsvalet vid ett genomförande av detaljplanen bör vara ej luftburna kontaktledningarna längs Bäverns gränd och Mungatan. På så vis kan siktlinjen mot slottets södra torn värnas och påverkan på riksintresset minskar.

I det fall att batteridrivna spårvägar längs sträckan inte bedöms vara tekniskt möjliga att genomföra, ser kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen positivt på de planbestämmelser som reglerar att kontaktledningsstolpar inte får placeras i gatans mitt och att upphängningsanordningar ska utformas och placeras med hänsyn till områdets höga kulturmiljövärden.

Med en genomarbetad gestaltning av kollektivtrafikstråket kan lägre grader av påverkan på kulturarvet minskas. Blir det aktuellt att fästa kontaktledningarna på stolpar eller fasader är det viktigt att installationen görs med hänsyn till fasadens uttryck och ger en så liten påverkan som möjligt. Kontaktstolpar innebär visserligen ett nytt element i stadsmiljön och påverkar det estetiska uttrycket. Samtidigt kan vägghängda kontaktledningarna med fasadinfästningar påverka byggnaders kulturhistoriska värden avseende estetiska värden och materialitet. Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen

anser att varje situation och fasad fordrar en separat bedömning för att visa största hänsyn till områdets höga kulturmiljövärden.

Gällande konstverket *Variabel rapport* på Islandsbron föreslås kulturnämnden understryka att samtliga tre broräcken bör bevaras om bron anpassas för spårväg.

Ekonomiska konsekvenser

För den del av infrastruktursatsningen som ligger inom kommunens ansvarsområde har investeringsmedel för konstnärlig gestaltning avsatts enligt kommunens beslutade beräkningsmodell.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad den 5 november 2024
- Bilaga 1, Förslag till granskningsyttrande över detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, Uppsala C–Mungatan
- Bilaga 2, Plankarta
- Bilaga 3, Planbeskrivning
- Bilaga 4, Miljökonsekvensbeskrivning
- Bilaga 5, Kulturnämndens samrådsyttrande daterat den 9 maj 2021
- Bilaga 6, Kulturnämndens granskningsyttrande daterat den 31 augusti 2023

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen

Sten Bernhardsson
Förvaltningsdirektör

Kulturnämnden
YttrandePlan- och byggnadsnämnden
Ert diarienummer: PBN 2024-000057

Granskningsyttrande över detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka Uppsala C–Mungatan

Kulturnämnden har möjlighet att lämna synpunkter på detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka Uppsala C–Mungatan i granskningskede 29 oktober–28 november 2024.

Ett genomförande av detaljplanen medför en bestående förändring av stadsbilden, och får därmed konsekvenser ur kulturarvshänseende. Kulturnämnden bedömer att planförslaget efter revidering har en måttligt negativ påverkan på kulturarv. Påverkan utgörs framför allt av att siktlinjen mot slottets södra torn kan komma att förändras av luftburna kontaktledningar.

I sitt granskningsyttrande (2023) såg kulturnämnden positivt på hur kollektivtrafikstråket anpassats till kulturmiljöer längs sträckningen, där ett exempel var att siktlinjen från Bäverns gränd mot slottets södra torn värnades genom att planen ej tillät luftburna kontaktledningar längs sträckan.

Sedan dess har detaljplanen reviderats och den möjliggör nu luftburna kontaktledningar längs hela sträckan. För att säkerställa att eventuella kontaktledningsstolpar inte påverkar siktlinjen mot slottets södra torn och riksintresset negativt reglerar detaljplanen att kontaktledningsstolpar inte får placeras i gatans mitt. Planen har också kompletterats med en bestämmelse som reglerar att kontaktledningsstolpar eller annan upphängningsanordning ska utformas och placeras med hänsyn till områdets höga kulturmiljövärden.

Kulturnämnden anser att förstahandsvalet vid ett genomförande av detaljplanen bör vara ej luftburna kontaktledningar längs Bäverns gränd och Mungatan. På så vis kan siktlinjen mot slottets södra torn värnas och påverkan på riksintresset minskar.

I det fall att batteridrivna spårvägar längs sträckan inte bedöms vara tekniskt möjliga att genomföra, ser kulturnämnden positivt på de planbestämmelser som reglerar att kontaktledningsstolpar inte får placeras i gatans mitt och att upphängningsanordningar ska utformas och placeras med hänsyn till områdets höga kulturmiljövärden.

Med en genomarbetad gestaltning av kollektivtrafikstråket kan lägre grader av påverkan på kulturarvet minskas. Blir det aktuellt att fästa kontaktledningar på stolpar

eller fasader är det viktigt att installationen görs med hänsyn till fasadens uttryck och ger en så liten påverkan som möjligt. Kontaktstolpar innebär visserligen ett nytt element i stadsmiljön och påverkar det estetiska uttrycket. Samtidigt kan vägghängda kontaktledningar med fasadinfästningar påverka byggnaders kulturhistoriska värden påverka byggnaders kulturhistoriska värden avseende estetiska värden och material. Kulturnämnden anser att varje situation och fasad fordrar en separat bedömning för att visa största hänsyn till områdets höga kulturmiljövärden.

Offentlig konst

Sedan första granskningen har Uppsala kommun och Region Uppsala beslutat om ett gemensamt konstprogram för spårvägen. Konstprogrammet beskriver ansvar, platser och tematik för konstnärlig gestaltning samt redovisar behov, förutsättningar och möjligheter. Investeringar för ny konst kommer göras integrerat i spårvägsanläggningen. Exempel är vid hållplatslägen och intilliggande platsbildningar.

Befintlig konst inom och i anslutning till detaljplaneområdet kommer i olika grad att beröras av utvecklingen av kollektivtrafiken. Ett konstverk som påverkas är *Variabel rapport* av Olof Hellström på Islandsbron. Kulturnämnden vill betona att samtliga tre broräcken bör bevaras om bron anpassas för spårväg.

Kulturnämnden

Linda Eskilsson
Ordförande

Anna Eriksson
Nämndsekreterare